

VILÁG- TÖRTÉNET

5. (37.) évfolyam 2015. 1.

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA BÖLCSESZETTUDOMÁNYI KUTATÓKÖZPONT
TÖRTÉNETTUDOMÁNYI INTÉZET FOLYÓIRATA

- **BARABÁS GÁBOR**
VIOLA OPOLEI HERCEGNŐ ÉS KÁLMÁN SZLAVÓN HERCEG
- **GYÖRKÖS ATTILA**
MAGYAR–FRANCIA DIPLOMÁCIAI KAPCSOLATOK
A KÉSŐ KÖZÉPKORBAN (1457–1490)
- **CSÁKÓ JUDIT**
MAGYARORSZÁGI MESTER A FRANCIA ERETNEK ÉLÉN?
- **PÉTERFI BENCE**
A MAGYAR KIRÁLYSÁG ÉS A BAJOR HERCEGSÉG
DIPLOMÁCIAI-POLITIKAI KAPCSOLATAI A 15–16. SZÁZADBAN
- **SZEMLE**
VARGA SZABOLCS, KELENHEGYI ANDOR ÍRÁSAI

VILÁGTÖRTÉNET
A Magyar Tudományos Akadémia
Bölcsészettudományi Kutatóközpont
Történettudományi Intézetének folyóirata

Szerkesztők
Bottoni Stefano (felelős szerkesztő)
Bíró László (szerkesztő), Farkas Ildikó, Martí Tibor,
Skorka Renáta (rovatvezetők)
Katona Csaba (olvasószerkesztő)

Szerkesztőbizottság
Glatz Ferenc (elnök), Anderle Ádám, Borhi László,
Erdődy Gábor, Fischer Ferenc, Fodor Pál, Klaniczay Gábor,
Majoros István, Papp Imre, Pók Attila, Poór János

5. (37.) évfolyam 2015. 1.

TARTALOM

A középkori diplomácia és a Szentszék (Skorka Renáta)	1
<i>Tanulmányok</i>	
Barabás Gábor: Viola opolei hercegnő és Kálmán szlavón herceg. Egy historiográfiai vita margójára	5
Maléth Ágnes: Gui de Boulogne magyarországi itineráriuma	29
Uhrin Dorottya: Kutyafejűek és marhalábúak. 13. századi mongol kifejezések a Historia Tartarorumban	43
Györkös Attila: „Hosszú és érett mérlegelés után beleegyezett a szövetségbe.” Magyar–francia diplomáciai kapcsolatok a késő középkorban (1457–1490)	61
Csákó Judit: Magyarországi mester a francia eretnekek élén? Néhány megjegyzés az 1251. évi pásztor kereszties mozgalom történetének elbeszélő forrásaihoz	79
<i>Műhely</i>	
Péterfi Bence: A Magyar Királyság és a Bajor Hercegség diplomáciai-politikai kapcsolatai a 15–16. században. Hungarikakutatók a müncheni levél- és kéziratárakban	113
<i>Visszhang</i>	
Lővei Pál: Zsigmond király Konstanzban, 2014	145
<i>Szemle</i>	
Régi egregiusok (Varga Szabolcs)	153
Megtérés a kontextushoz (Kelenhegyi Andor)	157
Rendiség és honvédelem Horvátországban és Szlavóniában a 16. században (Varga Szabolcs)	160

Jelen számunkat Skorka Renáta szerkesztette.

CONTENTS

Medieval Diplomacy and the Holy See (Renáta Skorka)	1
<i>Studies</i>	
Gábor Barabás: Duchess Viola of Opole and Coloman, Duke of Slavonia. Contribution to a Historiographical Dispute	5
Ágnes Maléth: Some Remarks on the Itinerary of Cardinal Gui de Boulogne in Hungary	29
Dorottya Uhrin: The Dog-headed, Cow-footed Men. Mongolian Words in the Historia Tartarorum	43
Attila Györkös: "After long and mature deliberation, he accepted the alliance." Franco-Hungarian Diplomatic Relations in the Late Middle Ages (1457-1490)	61
Judit Csákó: A Hungarian Master at the Head of the French Heretics? Some Remarks on the Narrative Sources of the Movement of the Pastoureaux in 1251	79
<i>Workshop</i>	
Bence Péterfi: Diplomatic and Political Relations between the Kingdom of Hungary and the Duchy Bavaria in the 15 th and 16 th Centuries	113
<i>Echo</i>	
Pál Lővei: King Sigismund in Konstanz, 2014	145
<i>Book Reviews</i>	
Old "Egregii" (Szabolcs Varga)	153
Converting to the Context (Andor Kelenhegyi)	157
Estates and Defence in Croatia and Slavonia in the 16 th Century (Szabolcs Varga)	160

SZERZŐINK

Barabás Gábor, PhD, tudományos munkatárs, Pécsi Tudományegyetem BTK • Csákó Judit, tudományos segédmunkatárs, MTA BTK Történettudományi Intézet • Györkös Attila, PhD, egyetemi adjunktus, Debreceni Egyetem BTK • Kelenhegyi Andor, doktorandusz, Közép-európai Egyetem (CEU) • Lővei Pál, az MTA doktora, tudományos tanácsadó, MTA BTK Művészettörténeti Intézet • Maléth Ágnes, doktorandusz, Szegedi Tudományegyetem BTK • Péterfi Bence, fiatal kutató, MTA BTK Történettudományi Intézet • Skorka Renáta, PhD, tudományos munkatárs, MTA BTK Történettudományi Intézet • Uhrin Dorottya, doktorandusz, Eötvös Loránd Tudományegyetem BTK • Varga Szabolcs, PhD, főiskolai docens, Pécsi Püspöki Hittudományi Főiskola

Viola opolei hercegnő és Kálmán szlavón herceg

Egy historiográfiai vita margójára*

1233. december 23-án két oklevelet állítottak ki a pápai kancelláriában Kálmán herceg,¹ II. András magyar uralkodó (1205–1235) középső fia számára,² aki 1226 óta *dux*ként Szlavónia élén állt.³ Nem az a tény érdemel figyelmet, hogy IX. Gergely pápa (1227–1241) a magyar király helyett egyik fiának írt, hiszen már Kálmán bátyja, Béla herceg is több alkalommal kapott pápai megbízást,⁴ sőt a szlavón herceget sem ekkor kereste meg első ízben a pápa,⁵ hanem az említett diplomák természetese.

Az oklevelek mindegyike ugyanis pápai védelmet biztosított, még hozzá két lengyel özvegy, Viola⁶ opolei⁷ és Grzymisława⁸ sandomierzi⁹ hercegnők számára. IX. Gergely pápa oltalma alá vette a két özvegyet, gyermekeiket, birtokaikat, továbbá jogaikat, és többek között Kálmán herceget rendelte *conservator*ként¹⁰ ezen

* A kutatást az OTKA NN 109690. számú projekt támogatása és a Varsói Német Történelmi Intézet (DHI Warschau) által biztosított ösztöndíj, valamint a Varsói Magyar Kulturális Intézet segítségével tette lehetővé, amelyért mindkét intézet munkatársainak köszönettel tartozom.

1 KMTL, 1994. 316.

2 Potthast, 1957. 9349. sz. és Potthast, 1957. 9352. sz., *RGIX*, 1890. I. 1649. sz.

3 Ld. Font, 2005. 217.; Font, 2007. 32.; Barabás, 2013a. 321–344.

4 Például az 1225. július 15-én az *Intellecto iam dudum* kezdetű pápai dekrétummal III. Honorius pápa felhatalmazta Béla herceget, hogy az atyja által végrehajtott, a királyi hatalomra káros birtokadományokat felülvizsgálja. Potthast, 1957. 7443. sz. Vö. Zimmermann, 2000. 141–145.; Zimmermann, 1996. 157–158.; Kristó, 2001. 290.; Solymosi, 1996. 51.; Sweeney, 1972., Bónis, 1974.; Zsoldos, 2011. 24. 132. lábjegyzet. 1228. március 21-én, már Erdély hercegeként, a kunok közötti misszió támogatására kérte fel IX. Gergely. Potthast, 1957. 8153. sz.; *RGIX*, 1890. I. 186. sz.

5 1233. október 10-én datált oklevelében a pápa a boszniai eretnység elleni küzdelemre buzdította Kálmán herceget. „*Quocirca serenitatem tuam rogamus monemus, et hortamur in Domino, quatenus consuetudinem ipsam, sicut est antiquis temporibus approbata, in favorem fidei, et pravitatis heretice detrimentum, facias firmiter observari.*” Theiner, 1859. I. 201. sz., Potthast, 1957. 9305. sz., *RGIX*, 1890. I. 1522. sz. Ld. Fine, 1987. 143–145.

6 Ld. Zientara, 2002. 280–281., 289.; Grabowska, 2012. 193., 198–199.; Fried, 1980. 290.

7 Tanulmányomban az eredeti lengyel földrajzi neveket alkalmazom, kivéve az olyan esetekben, amikor rendelkezünk ma is használatos magyar változattal. Opole esetében mind a régi magyar Opolo, mind a német Oppeln elnevezést kerülöm, hasonlóan Wroclawnál a Boroszló és a Bresslau városneveket. Ami a személyneveket illeti, ott a magyar változatokat használom, a lengyel megadásával, amennyiben létezik megfelelő alak.

8 Ld. Zientara, 2002. 255., 285.; Fried, 1980. 290.

9 Szandomir, Sandomir.

10 Fried, 1980. 309–310.

ügyekhez. A két lengyel hercegő pápai protekciója alapvetően illeszkedett a III. Ince pontifikátusa alatt kezdődő folyamatba. Az özvegyek számára nyújtott pápai védelmek száma folyamatosan nőtt,¹¹ mindazonáltal a magyar herceg érintettsége miatt különösen érdemes részletesen bemutatni ezen ügyeket.

A pápai oltalom

A konkrét esetek bemutatása előtt azonban röviden meg kell vizsgálni, mit is jelentett elméletben, illetve gyakorlatban a 13. században a világiaknak nyújtott pápai oltalom. Az intézmény gyökerei az első évezredbe nyúlnak vissza, a szegények, özvegyek, árvák és a zarándokok védelméhez, ami az egész keresztény társadalom alapvető kötelessége volt. Ezzel párhuzamosan a római Szentszék védelemmel tartozott a *Patrimonium Petri* lakosságának, vagyis azon területének, amely felett világi fennhatósága is volt.¹² A laikusoknak nyújtott pápai oltalom fejlődésében a következő lépés a reformpápaság hatására következett be. A pápai primátus elméletének és az Apostoli Szék autoritásának a gyakorlatban történő megvalósítása alakította leginkább a világiaknak adott protekció koncepcióját. A pápák maguk számára az egyházi mellett ugyanis világi tekintélyt is igényeltek.¹³ Az egyházi védelem (*protectio*) világi szférába történő átültetése azonban, minthogy két jogi felfogás találkozott egymással, nem ment zökkenőmentesen. A pápai oltalom vállalása ugyanis gyakorlatilag azt jelentette, hogy a védelemben részesültek elismerték Szent Péter utódainak a hatalmát területük és elméletileg az egész világ felett. A fejlődés következő elemeként a pogányok elleni harc nevezhető meg, ami szintén nagy hatással volt a fogalom alakulására. Ebben a tekintetben a *reconquista* kapcsán az Ibériai-félsziget jelentősége emelhető ki.¹⁴

A világiaknak nyújtott pápai védelem fejlődésében további fontos fázist jelentett a keresztesek számára biztosított protekció, amelynek alapja a zarándokok védelme és az úgynevezett *tregua dei* volt.¹⁵ A 12. század második felében jelent meg aztán a keresztes kötelezettséghez nem kapcsolódó személyes oltalom. A *personae miserabiles* védelmében kiadott pápai oklevelekkel együtt mindhárom csoportban III. Ince pápa (1198–1216) idején érzékelhető jelentős számbeli növekedés.¹⁶ A pápai oltalom alapvetően nem nyújtott különleges jogokat a védelmezett személynek, hanem biztosította a jogait minden támadás ellen, vagyis a már meglévő jogrendet és tulajdont szavatolta. Hatékonysága elsősorban a belé vetett

11 Fried, 1980. 264–265.

12 Fried, 1980. 38–45.

13 Fried, 1980. 45–52., 313. VII. Gergely pápa például több európai uralkodónak is felajánlotta a pápaság védelmét, de csak Aragónia királya reagált pozitívan a megkeresésre, aminek hatására országa a római Szentszék *ius propriuma* lett. Beleegyezése a királyság helyzetével, elsősorban az arabok elleni harccal magyarázható. Fried, 1980. 102.

14 Fried, 1980. 102.

15 Fried, 1980. 105–113.

16 Fried, 1980. 115–120., 264.

bizalomtól és a pápaság tekintélyének tiszteletétől függött, de a végrehajtással megbízott *protektorok*, *conservatorok* szerepe is nagy volt.¹⁷

A világiaknak nyújtott protekció egyértelműen az egyházi jogból eredeztethető, de nem kapcsolódik az *exemptio* kérdésköréhez. Ez utóbbi ugyanis alapvetően a püspökök és érsekek kormányzati hatalmát (*potestas iurisdictionis*) érintette, attól való mentességet jelentett, vagyis egy különjogot, míg egy apostoli védelem (*protectio*) esetében ez változatlan maradt.¹⁸ A világiakkal kapcsolatban ez a szempont ugyancsak a meglévő jogrend megőrzésének a célja miatt fontos, de a pápaság univerzális igényeinek megvalósulása szempontjából nem mellékes a kapcsolat és a párhuzam. A laikusoknak nyújtott pápai védelem egyik alapja, az elesettek és árvák védelme az uralkodók erénykatalógusának részeként a karoling királytűkrökben is megjelent. Érdekeség, hogy a protekciók végrehajtásához a pápaság továbbra is igénybe vette a világi hatalmasságok segítségét, de már az ehhez szükséges autoritás forrásaként.

Grzymisława sandomierzi hercegnő és Opolei Viola pápai oltalma

A pápai oltalom kialakulásának rövid bemutatása után térjünk vissza a két említett lengyel hercegnő ügyéhez. Esetükről a Kálmán hercegnek küldött oklevél mellett más forrásokból is rendelkezünk információval. Viola és Grzymisława is kapott ugyanis értesítést IX. Gergelytől arról, hogy kérésüket teljesítve az Apostoli Szék védelmébe vette őket. Az opolei hercegnő számára 1233. december 3-án, míg a sandomierzi részére december 23-án állították ki az oklevelet a pápai kancelláriában.¹⁹ Kálmán mellett mindkét esetben további, egyházi protektorokat is megbízott a pápa. A két hercegnő védelméről szintén december 23-án datálva értesítette ugyanis a gnieznói érseket. Pelka érsek mellett Viola esetében a wrocławai és az olomouci püspököt,²⁰ míg Grzymisławával kapcsolatban wrocławai kollégájával együtt a krakkói püspököt²¹ bízta meg IX. Gergely pápa. A sandomierzi hercegnő ügyében az egyháziak mellett, Kálmán herceghez hasonlóan, egy világi méltóság is kapott oklevelet a pápai védelemről, Szakállas Henrik (Henryk Brodaty) sziléziai herceg.²² Henrik megbízását azzal magyarázhatjuk, hogy korábban is tevékeny részt vállalt Grzymisława és gyermeke védelmében, illetve a római Szentszékkal ápolt jó kapcsolatai révén az oltalom kieszközlésében is.²³

17 Fried, 1980. 149., 265., 306–307., 309–310., 313–315.

18 Ld. Kiss, 2006. 36–39.; Kiss, 2013. 155.

19 Potthast, 1957. 9337. sz., *RGIX*, 1890. I. 1645. sz.; Potthast, 1957. 9351. sz., *RGIX*, 1890. I. 1647. sz.

20 A csehországi Olmütz. Potthast, 1957. 9348. sz., *RGIX*, 1890. I. 1646. sz.

21 Potthast, 1957. 9350. sz., *RGIX*, 1890. I. 1648. sz.

22 *RGIX*, 1890. I. 1650. sz.

23 Zientara, 2002. 285.

A magyar király fiának feladatát és megbízásának okait illetően először a két özvegy hercegnő helyzetét vizsgáljuk meg, ami miatt a pápasághoz fordultak, illetve a pápa oltalma alá kerültek. Közülük is Grzymisława ügyét mutatjuk be előbb, mivel az ő kapcsolata Kálmánnal kellőképpen indokolja a herceg szerepét az eljárásban. Grzymisława a krakkói herceg, Fehér Leszek (Leszek Biały) özvegye volt. Leszeket 1227. november 27-én gyilkolták meg a lengyel hercegek gąsawai találkozáján, ahol az imént említett Szakállas Henrik is súlyosan megsérült, bár el tudott menekülni. Leszek halála után III. (Hosszúlábú) Ulászló (Władysław III. Laskonogi), Nagy-Lengyelország uralkodója (1194–1228) és Leszek testvére, Mazóviai Konrád küzdött a krakkói trónért, a kis-lengyelországi nemesség támogatását azonban Ulászló élvezte. Leszek özvegye 1228-ban lemondott Ulászló javára maga és fia Krakkóra vonatkozó jogairól, ellenszolgáltatásként pedig megkapták Sandomierz területét. A későbbiekben Ulászló halála után Szakállas Henrik támogatta az anyát és gyermekét Mazóviai Konrád támadásaival szemben, bár Grzymisława többször kiegyezett a mazóviai herceggel is. 1233-ban azonban Henrik pártfogásával és közvetítésével fordult az Apostoli Székhez Sandomierzre vonatkozó jogai oltalmáért.²⁴ A sziléziai herceg közreműködését az is elengedhetlenné tette, hogy Grzymisława és fia, Boleszłó (Bolesław) ekkor éppen Konrád fogságában voltak.²⁵

Kálmán herceg pápai megbízásával kapcsolatban elsőként a mandátum²⁶ címzése érdemel említést, minthogy a szlavón herceget a pápa mindkét oklevélben szlavóniai királyként (*carissimo in Christo filio, C. illustri regi Sclavonie*) szólította meg.²⁷ Királyi méltósága abból az időből származott, amikor Halics élén állt,²⁸ ami IX. Gergely megbízására is indokul szolgálhatott. Kálmán felesége, Salomea ugyanis Fehér Leszek és Grzymisława lánya volt, vagyis a hercegnek tulajdonképpen anyósát kellett támogatnia.²⁹

Maga a házasság jól ismert körülmények között, II. András király és a krakkói uralkodó 1214-es szepesi találkozájának eredményeképp 1215 augusztusa és 1216 júliusa között jött létre. 1215-ből ismert egy királyi oklevél, amelyben II. András köszönetet mondott III. Ince pápának Kálmán koronázásának az elismeréséért.³⁰ Az új király és Salomea uralma azonban nem tartott sokáig Halicsban, valószínűleg legkésőbb 1222-re véget ért. Salomea követte a férjét Magyarországra is, ahol Kálmán 1226-tól bátyját, Bélát követve herceggé Szlavónia élére került.³¹ Halics elhagyása természetesen nem önszántukból történt, sokkal inkább Msztyiszlav Udaloj támadásának tudható be. A novgorodi fejedelem 1221-ben el is foglalta a várost, illetve elfogta Kálmánt és Salomeát. A béke

24 A harcok részletes ismertetése: Zientara, 2002. 249–284.

25 Zientara, 2002. 173–176., 284–286.

26 Potthast, 1957. 9352. sz., *RGIX*, 1890. I. 1649. sz.

27 Szlavónia elnevezéseinek problematikájához: Bagi, 2012.

28 *Ld. Font*, 1998. 70.; *Font*, 2005. 189., 204., 206–213., 217., 220., 229–232., 268.

29 Zientara, 2002. 285.

30 *RA*, 1923. 302. sz.

31 *Font*, 2005. 204–214., 217.

Mosztjiszlav lánya és II. András király legkisebb fiának, Andrásnak az eljegyzése révén jött létre, amelynek eredményeképp András lett a novgorodi herceg örököse Halicsban.³²

Nagy valószínűséggel feltehető tehát, hogy Grzymisława pápai oltalmának ügyében Kálmán megbízása a rokoni kapcsolattal magyarázható, ahogyan azt a lengyel történész, Benedykt Zientara is állította.³³ Konkrét adat azonban nem áll rendelkezésre azzal kapcsolatban, hogy Kálmán mit tett felesége anyjának a védelmében, illetve tett-e egyáltalán valamit. A sandomierzi hercegnőnek már a pápai oltalmazó oklevelek kiadása előtt sikerült fiával együtt elmenekülnie Konrád fogságából. 1233-ban a lengyel püspökök és a gnieźnói érsek közvetítésével jött létre egyezmény Henrik és Konrád között, amely Grzymisława és Boleszló sandomierzi jogait is biztosította.³⁴

Áttérve a Kálmánnak küldött másik oklevélre, illetve Viola hercegnőre, fontos megállapítani, hogy kapcsolatuk természete kevésbé átlátható, mint a szlavón herceg Grzymisławához fűződő viszonya. Viola Kázmér opolei herceg felesége volt, majd férje 1230-as (esetleg 1229-es) halála után fiai, Mieszko és Ulászló (Władysław) gyámjaként régensi minőségben irányította a hercegséget.³⁵ Ez a helyzet azonban nem tartott sokáig, minthogy 1231-ben Szakállas Henrik – mint Kázmér unokatestvére – magának követelte a gyermekek feletti gyámságot, illetve az Opole feletti uralmat. A sziléziai herceg célja nagy valószínűséggel az lehetett, hogy az opolei hercegség fekvését és erőforrásait felhasználja a krakkói trónért folytatott

32 Font, 2005. 213–214. Érdekes adalék ugyanakkor, hogy II. András Kálmán házasságának a felbontását kérte III. Honoriusztól, amit a pápa 1222. január 27-i válaszában elutasított. „*Nuper enim ex parte tua fuit propositum coram nobis, quod cum dudum (Colomanno) regi, nato tuo, secundo genito, ad regnum Galetie sibi datum per venerabilem fratrem nostrum, Strigoniensem archiepiscopum, auctoritate Sedis Apostolice coronato in regem, filiam nobilis viri ducis Polonie, matrimonialiter copulasses, tam a te, quam ab ipso duce corporali iuramento prestitio, quod neuter vestrum dissolvi huiusmodi matrimonium procuraret, quin immo regem predictum in obtinendo regnum ipsum defenderetis, toto vite vestre tempore, casu sinistro accidit, regem ipsum cum sponsa sua, et pluribus aliis viris nobilibus a tuis hostibus captiuari, et tamdiu extra regnum ipsum mancipatos custodie detineri, donec, necessitate compulsus, quum ipsos aliter liberare non posses, iuramento prestitio promisisti, quod et filio tuo tertio genito concesseris ipsi regnum prefatum, filiam nobilis viri Misozlav matrimonialiter copulares, super quo utique apostolice provisionis suffragium postulasti. Nos igitur hac, et aliis petitionibus tuis in presentia fratrum nostrorum diligenter expositis, de ipsorum consilio iuramentum huiusmodi in eo duntaxat, quod regnum predictum alii regi, auctoritate Apostolica coronato, primo concessum tetigisse videtur, tanquam illicitum, et primo iuramento contrarium, decrevimus non tenere. In eo vero, quod spectat ad aliud matrimonium contrahendum, expedire non videmus, ut absolvaris a nobis. Quum enim, sicut accepimus, prefatus filius tuus, et filia supradicti M. in minori existant constituti etate, antequam ad nubiles deveniant annos, tibi cautius et consultius provideri poterit in casu.*” Theiner, 1859. I. 65. sz., Potthast, 1957. 6777. sz.

33 Zientara, 2002. 285.

34 Zientara, 2002. 286–287.

35 Ld. Zientara, 2002. 280–281.; Dziejowski, 1969. 171–172.; Swoboda, 1980. 61–62.; Jasiński, 2007. 501–205.; Horwat, 2002. 33–34.; Horwat, 2005. 23.; Barciak, 1995. 70., 89.; Pobóg-Lenartowicz, 2010. 13–16.; Grabowska, 2012. 192–193.

harcában.³⁶ Viola ügye tehát szigorúan véve csak áttételesen kapcsolódott a Piast-dinasztia különböző ágainak harcához.³⁷

Viola hercegnő ebben a helyzetben az Apostoli Székhez fordult segítségért 1233-ban, hogy igényeit a pápa autoritásával támogassa. Az említett oklevelek a pápai oltalom kihirdetését és biztosítását szolgálták.³⁸ IX. Gergely intézkedései azonban csak részben érték el a kívánt hatást. Szakállas Henrik ugyanis régóta jó kapcsolatot ápolt a római Szentszékkal,³⁹ így ezt a problémát is igyekezett kompromisszummal megoldani. Opolei Kázmér fiainak jogát ugyan elismerte a trónra, de továbbra is ő maradt a gyámjuk, vagyis gyakorlatilag kezében maradt a hercegség irányítása. Viola és fiai ellenszolgálatként a Henrik által Nagy-Lengyelországban nem sokkal korábban elfoglalt Kaliszt és Rudát kapták.⁴⁰

Kálmán megbízásának lehetséges okai – koncepciók Viola származásával kapcsolatban

Továbbra is nyitott azonban egy kérdés, amelyet eddig sem a magyar, sem a lengyel kutatás nem tett fel: miért bízta meg IX. Gergely pápa Kálmánt *conservátorként* Viola védelmével? Ahhoz, hogy ezt megválaszolhassuk, vagy legalábbis kísérletet tegyünk rá, elsőként Viola személyét kell tüzetesebb vizsgálat alá venni. Sem az 1220-as évekből, sem a Kázmér halála utáni időkből nem ismert ugyanis olyan magyar-opolei vonatkozás, ami indokolhatná a magyar király fiának bevonását. Ebben az esetben Grzymiśława ügye szolgálhat párhuzamként, vagyis Viola származásával, családi hátterével kell folytatni a vizsgálódást.

Az opolei hercegnő származásáról, életének későbbi szakaszaival⁴¹ ellentétben, nagyon kevés információval rendelkezünk, méghozzá egyetlen adattal Jan Długosz *Annales Regni Poloniae* című munkájából.⁴² A krakkói kanonokként tevékenykedő krónikás az 1251. évnél jegyzi meg Viola halálával kapcsolatban: „*Viola, Opole bolgár nemzetségből és népből [származó – B. G.] hercegnője elhunyt.*”⁴³ A szöveghely alapján a lengyel történettudományban a mai napig tradicionálisan tartja magát az az álláspont, hogy Viola bolgár hercegnő volt.⁴⁴ Ezen nézet mellett azonban más véleményekkel is találkozhatunk, ugyanis az utóbbi

36 Zientara, 2002. 280–281.; Dziewulski, 1969. 172–173.; Swoboda, 1980. 77.

37 Maga Opolei Kázmér sem vett részt korábban tevékenyen a harcokban, bár bizonyos szövetségekben érintett volt. Vö. Barciak, 1995. 70.; Zientara, 2002. 207–239.

38 Potthast, 1957. 9349., 9337. sz., *RGIX*, 1890. I. 1645. sz.; Potthast, 1957. 9348. sz., *RGIX*, 1890. I. 1646. sz.

39 Zientara, 2002. 173–176., 289.

40 Ld. Dziewulski, 1969. 173–175.; Zientara, 2002. 289.; Grabowska, 2012. 192–193.

41 Ld. Swoboda, 1980. 61.

42 Długoszról ld. Labuda, 1983.

43 „*Viola genere et natione Bulgara, Ducissa de Opol, moritur.*” Długosz, 1873. 327.

44 Ld. Dziewulski, 1969; Barciak, 1995. 44., 69–70., 89., 114., 120.; Zientara, 2002. 280.; Jasiński, 2007. 501–502., 506.; Gładysz, 2004. 166–167.; Pobóg-Lenartowicz, 2010. 13–16.; Grabowska, 2012. 192.

időben felmerült az opolei hercegnő magyar vagy Ruszból való származásának a lehetősége is.⁴⁵ A következőkben ezeket az érveket, feltételezéseket mutatom be, ezáltal is közelebb kerülve a lehetséges megoldáshoz Viola és Kálmán kapcsolatának összefüggésében. Először lássuk azokat a kutatásokat, amelyek – elfogadva Długosz adatát – a bolgár származást igyekeztek alátámasztani.

Viola, a bolgár hercegnő

Elsőként Władysław Dziewulski szentelt egy egész tanulmányt Viola hercegnő származásának.⁴⁶ Ő Długosz híradására⁴⁷ alapozva a bolgár származás elméletét képviselte, és megkísérelte azt kutatásával alátámasztani. Dziewulski előtt azonban, ahogyan arra tanulmányában rámutatott, mások is érintették a kérdéskört. Kutatását néhány korábbi vélemény rövid áttekintésével kezdte. Közülük Stanisław Kętrzyński álláspontja emelhető ki, minthogy ő Violát a neve alapján egy balkáni latin hercegnőnek tekintette, s mint bizonyítani próbálta, Bulgáriában szláv és görög eredetű nevek voltak használatosak, illetve hite szerint Szilézia földrajzilag és politikailag is túl messze esett e területtől. Végezetül úgy vélte, hogy Długosz mondata nem feltétlenül nemzetiségre utalt, vonatkozhatott egy bizonyos területre is.⁴⁸ Dziewulski ezekkel a megállapításokkal vitába szállva azzal a feltevessel állt elő, hogy a 15. századi lengyel krónikás valamely korábbi, azóta elveszett forrásra alapozta Violára vonatkozó állítását. Ez azzal is alátámasztható a történész szerint, hogy Długosz ezen a mondaton kívül nem mutatott különösebb érdeklődést Viola személye iránt. A „*genere et natione Bulgara*” jelző és a nemzetiség viszonyával kapcsolatban kétségsbe vonta annak a lehetőségét, hogy Bulgáriából a 12. század végi függetlenség után egy latin hercegnő származhatott volna.⁴⁹

Viola neve azonban Dziewulskit is nagy kihívás elé állította, elismerte ugyan, hogy a névalak különböző változatai, illetve általánosan a latin nevek az ortodox egyházban nem voltak használatban, miként ilyen nevű bolgár hercegnő sem ismert a forrásokban. Megpróbálta azonban ezt az ellentmondást egy ismert történelmi eseménnyel feloldani.⁵⁰ A bolgár történelem ideálisnak tűnő epizódját az 1204. év történéseiben találta meg. Ebben az évben ugyanis többéynyí előkészítésnek, illetve III. Ince pápa törekvéseinek köszönhetően elméletileg megvalósult a bolgár egyház uniója Rómával.⁵¹ Ebben a folyamatban egy pápai legátus, Brancaleoni Leó, a Jeruzsálemi Szent Keresztről címzett bíboros-presbiter játszott kiemelkedő szerepet.⁵² 1204 őszén megkoronázta a bolgár uralkodót, Kalojánt (1197–

45 Ld. Swoboda, 1980.; Horwat, 2002. 28–30.; Horwat, 2005. 24–27.

46 Dziewulski, 1969.

47 Długosz, 1873. 327.

48 Dziewulski, 1969. 159.

49 Dziewulski, 1969. 160.

50 Dziewulski, 1969. 160–161.

51 Ld. Sweeney, 1973. 321., 323–326.; Font, 1988. 263–265.; Szeberényi, 2007. 312.; Bárány, 2012. 134–135.

52 Ld. Maleczek, 1984. 137–139.

1207), illetve a pallium átadása mellett fel is kente a tirnovoi érseket.⁵³ Dziewulski ezzel az időszakkal hozta összefüggésbe Viola nevét, feltéve, hogy azt Leó legátus általi megkeresztelésének köszönhette. A névadás tehát az egyházak egyesülésének mintegy a mementója lett volna.⁵⁴

A lengyel történész kiemelte továbbá Długosz krónikájának egy másik helyét is. Az 1236-os évnél ugyanis információ található arról, hogy Opolei Kázmér és felesége, Więcesława elhaláloztak. Ez az adat egyik részletében sem tekinthető helytállónak. Más források alapján ismert ugyanis Kázmér halálának hozzávetőleges ideje (1229 vagy 1230), Viola neve és életének 1236 utáni eseményei is. Dziewulski mindezt azzal igyekezett megmagyarázni, hogy itt Viola nevének máshol nem használt szláv változatát alkalmazta Długosz. Ehhez kapcsolódóan kiemelte azt is, hogy a Więcesława név férfi alakja (Wencisław) kifejezetten népszerű volt a 20. századi Bulgáriában.⁵⁵

Tézisének további alátámasztására Dziewulski Kázmér herceg és Viola udvarának tisztségviselőit vette vizsgálat alá, akik között többen is olyan nevet viseltek, amelyek Dziewulski szerint bolgár eredetre vezethetők vissza. Bár elismerte, hogy a Mikolaj és a Vaszil név Ruszból való származásra is utalhat, de ezt azzal az érveléssel utasította el, miszerint nem áll rendelkezésre semmilyen információ Opole és a Kijevi Rusz 13. század eleji közvetlen kapcsolatáról.⁵⁶ Ezzel az érveléssel kapcsolatban azonban szeretném felhívni a figyelmet arra, hogy Dziewulski ebben az esetben is egy meglévő adatot, illetve annak a hiányát saját elmélete igazolására próbálta felhasználni.

Továbbhaladva a vizsgálatban elérkeznek az esküvő lehetséges létrejöttének kérdéséhez. Bulgária nem volt ismeretlen a 13. századi Lengyelországban, ugyanakkor földrajzilag és politikailag is messze esett tőle. Dziewulski emiatt az opolei herceg bolgár házasságát egy feltételezett magyar kapcsolaton keresztül tartotta megvalósíthatónak. A Magyar Királyság ugyanis elsősorban II. András halicsi törekvései révén élénk összeköttetésben állt ebben az időben különböző lengyel hercegekkel. Ezt a viszonyt konfliktusok, szövetségek és különböző rokon kapcsolatok jellemezték. Dziewulski ezek közül Fehér Leszek és a magyar király együttműködését emelte ki, illetve II. András és Szakállas Henrik sziléziai herceg feleségeik révén való sógorságát. Ezzel kapcsolatban merült fel már korábban is az elképzelés, mely szerint 1210-ben II. András király Henrikkel egyetértésben támogatta Görbelábú Mieszko (Mieszko Płatonogi) racibórzi⁵⁷ herceg, Opolei Kázmér apjának a harcát Fehér Leszek ellenében a krakkói trónért, elvonva ellenfelét a halicsi ügyektől.⁵⁸ Egy másik lehetséges érintkezési pontot Kázmér, Leszek és Ulászló⁵⁹ nagy-lengyelorszá-

53 *Rl*, 1997. VII. 230. és 231. sz.

54 Dziewulski azt is hangsúlyozta, hogy Szent Viola kultusza Verona környékéről származott, vagyis ismert volt Itáliában. Dziewulski, 1969. 161–162.

55 Dziewulski, 1969. 162–163.

56 Dziewulski, 1969. 163.

57 Ratibor.

58 Ld. Zientara, 2002. 163.

59 Władysław Odonic.

gi herceg 1215-ös szövetsége jelentheti, mivel a krakkói herceg ekkor már jó kapcsolatokat ápolt a magyar királlyal.⁶⁰ A lengyel történész hangsúlyozta továbbá, nem ismer olyan adatot, amely okot adna arra, hogy rossz viszonyt feltételezzünk Kázmér és Magyarország között.⁶¹

Viola és Kázmér házasságának konkrét időpontja azonban több más részlet, például legidősebb fiuk, a későbbi II. Mieszko születési ideje⁶² mellett ismeretlen. *Terminus ante quem*ként elsőként 1220-at adta meg, mivel azonban nem biztos, hogy Mieszko Kázmér első gyermeke volt, így 1219-et tartotta valószínűbbnek.⁶³ Mindezek után végül térünk rá a házasság létrejöttének feltételezett körülményeire. Dziewulski a megfelelő alkalmat II. András kereszties hadjáratában találta meg. A válalkozás eseményei és viszonylagos sikertelensége, illetve megítélése jól ismertek.⁶⁴ Az ötlet, hogy egy lengyel herceg is részt vett a hadjáraton, IV. Béla egy 1246-ra datált oklevelén alapul,⁶⁵ amelynek szövegében a következő információ olvasható: „...egy lengyel herceg seregében és zászlója alatt”.⁶⁶

Munkájában természetesen Dziewulski is felhasználta ezt az adatot, miközben Opolei Kázmér⁶⁷ részvételét igyekezett igazolni.⁶⁸ Elsőként az opolei herceg egy 1217-es oklevelét hozta fel példaként, amely arról tudósít, hogy Kázmér követi Fehér Leszek udvarában jártak. Ezt az adatot összefüggésbe hozta a krakkói herceg és II. András kapcsolatával, mintegy a hadjárat előkészítését látva benne. További érveit a következőképpen foglalta össze: 1. Az opolei hercegség közvetlenül határos volt Magyarországgal, 2. Kázmér valószínűleg jó kapcsolatokat ápolt a magyar királlyal, 3. illetve a herceg elegendő katonai erővel rendelkezett a hadjárathoz. Végezetül ki kell még emelni Dziewulski egy figyelemre méltó érvelését. Véleménye szerint az is amellet szól, hogy Kázmér lehetett a kereszties hadjáraton részt vevő lengyel herceg, mivel a többi feltételezett lengyel herceggel szemben egyedül neki volt bolgár származású felesége.⁶⁹ Ezzel a résszel kapcsolatban is hangsúlyozni kell azonban: a lengyel történész hajlamos volt arra, hogy az egyik feltevést a másikkal próbálja meg igazolni.

Ami a kereszties hadjárat lehetséges szerepét illeti a házasság létrejöttében, II. András hazaújtját emelhetjük ki, mivel a király 1218-ban útban Magyarország

60 Zientara, 2002. 207–208., 256.; Gładysz, 2004. 147–148., 166.

61 Dziewulski, 1969. 163–165.

62 Általában 1238-at tekintik kiindulópontnak, mivel II. (Kövér) Mieszko ekkor kapta meg a teljes hatalmat a hercegség felett, vagyis függetlenedett Henriktől. Azonban, ahogy Dziewulski rámutatott, Henrik szerepe miatt bonyolultabb az ügy, mint Mieszko nagykorúvá válása, mivelhogy a sziléziai herceg ebben az évben halt meg. Emellett a hatalom átvételében az örökös alkalmassága is nagy szerepet játszott. Mindezek ellenére Viola első fiának a születését 1220-ra tette. Dziewulski, 1969. 165–166.

63 Dziewulski, 1969. 165–166.

64 Ld. Veszprémy, 2006., különösen 107–108.; Runciman, 1995. 145–146.

65 Dziewulski, 1969. 166–167.; Swoboda, 1980. 65–67.; Horwat, 2005. 24–26.; Gładysz, 2004. 156–169.

66 „...in acie et sub vexillo ducis Polonie.” *ÁÚO*, 1869. VII. 207.; *RA*, 1923. 843. sz.

67 Dziewulski, 1969. 166–167.

68 Kázmér mellett Odonic Ulászló (Władysław Odonic), Jámor Henrik (Henryk Pobożny) és Kázmér szcczecini herceg részvétele merült fel az irodalomban. Vö. Gładysz, 2004. 158–167.; Horwat, 2005. 24. Mikolaj Gładysz a többi lehetséges jelölt kizárása után döntött Kázmér mellett. Gładysz, 2004. 166.

69 Dziewulski, 1969. 167–168.

felé – több más dinasztikus szerződés megkötése mellett – eljegyezte lányát, Máriát a bolgár cárral, II. Iván Aszennel (1218–1241).⁷⁰ Maga a házasság valószínűleg csak 1221-ben kötött meg, ami utalhat a tárgyalások elhúzódására. Dziewulski feltételezte, hogy Viola és Kázmér eljegyzése a cáréval párhuzamosan történhetett. Szerinte ez a frigy kifejezetten előnyös lehetett az európai összehasonlításban nem különösebben gazdag opolei hercegnek, ami valószínűleg a hozományban is megmutatkozott. Szerinte ugyanis Viola feltehetően az 1204. évben született, vagyis vagy Kaloján, vagy utódja, I. Boril cár (1207–1218) leánya volt, bár nem zárta ki a házasságon kívüli származás lehetőségét sem.⁷¹ Érdekes, hogy nem ejtett azonban szót arról, mi motiválhatta a másik oldalt, mi lehetett a bolgár uralkodó célja ezzel a házassággal.

A későbbi lengyel kutatások általában felhasználták Dziewulski munkáját, érvelését, nagyrészt egyetértettek Viola bolgár eredetével.⁷² Kazimierz Jasiński például a sziléziai Piastok származásáról írt művében ismertette a nézeteit Viola nevével és eredetével kapcsolatban.⁷³ Hangsúlyozta ugyanakkor, hogy Dziewulski állításai sok esetben a források teljes hiánya miatt nehezen ellenőrizhetők.⁷⁴ Mikolaj Gładysz a lengyeleknek a keresztes háborúkban játszott szerepéről írt monográfiájában az ötödik hadjáratral kapcsolatban érintette Viola származását.⁷⁵ Véleménye szerint a lehetséges jelöltek közül Kázmér indult el II. András kíséretében.⁷⁶ Ezzel kapcsolatban ismertette Dziewulski nézetét a hercegnő eredetéről és elfogadta a bolgár származás elméletét. Sőt hozzá hasonlóan bizonyítékul hozta fel az opolei herceg keresztes hadjáratban történő részvétele mellett.⁷⁷

Legutóbb Anna Pobóg-Lenartowicz, az Opolei Egyetem professzora szentelt egy egész tanulmányt Viola személyének.⁷⁸ Ő is a bolgár származás mellett foglalt állást, nagyrészt követve Dziewulski érvelését, ugyanakkor nem feledkezett meg más teóriák képviselőiről sem, bár nézeteiket elutasította.⁷⁹ Pobóg-Lenartowicz érintette cikkében Kázmér részvételét II. András keresztes hadjáratában, a Viola nevével kapcsolatban felmerülő kérdéseket, Leó legátus tevékenységét és az említett idegen nevet viselő személyek problematikáját a hercegi udvarban.⁸⁰ Az Opolei Egyetem volt doktorandusza, Anna Grabowska Viola fiáról, II. Mieszkőről írt tanulmányában szintén a hercegnő bolgár származása mellett foglalt állást.⁸¹

70 Ld. Bárány, 2012. 147–148. Vö. RA, 1923. 355. sz.

71 Dziewulski, 1969. 168–169.

72 Barciak, 1995. 44., 69–70., 89., 114., 120.; Zientara, 2002. 280.; Jasiński, 2007. 501–502., 506.; Gładysz, 2004. 166–167.; Pobóg-Lenartowicz, 2010.; Grabowska, 2012. 192.

73 Jasiński, 2007.

74 Jasiński, 2007. 501–502. Jasiński ugyanakkor arra is utalt, hogy más elképzelések sem zárhatók ki teljesen. Jasiński, 2007. 506. Véleménye alakulásáról ld. Horwat, 2002. 28–30.

75 Gładysz, 2004.

76 Gładysz, 2004. 158–169.

77 Gładysz, 2004. 166–167.

78 Pobóg-Lenartowicz, 2010.

79 Pobóg-Lenartowicz, 2010. 11.

80 Pobóg-Lenartowicz, 2010. 11–13.

81 Grabowska, 2012. 192. Kiemelendő, hogy lábjegyzetben hivatkozott Swoboda tanulmányára is.

Viola feltételezett magyar vagy keleti szláv származása

Egyes lengyel történészek azonban elvetik Jan Długosz értesülését és Viola bolgár származását, kritikával illetik továbbá Dziewulski módszereit és érveit. Mindenekelőtt Wincenty Swoboda tanulmányát kell kiemelniük,⁸² amelynek nem titkolt célja volt, hogy kollégája tézisével vitába szálljon. Elsőként az *Annales Regni Poloniae* közlését vizsgálta, amelyet – véleménye szerint – Dziewulski arra használt fel, hogy a 13. századi lengyel–bolgár kapcsolatok természetét bemutassa, és ezáltal mindenképpen igazolja ezen tétel helyességét.⁸³ Swoboda maga is összefoglalta kollégája szerinte legfontosabb érveit, hogy ezeket tételesen vizsgálat tárgyává tegye: 1. Viola 1204 körül született Kaloján vagy Boril lányaként, és Leó legátus keresztelte meg. 2. Opolei Kázmér herceg jelen volt II. András 1217–1218. évi kereszties hadjáratán, és házassága Violával a hazaúton jött létre, párhuzamosan a magyar király lánya és II. Iván Aszen bolgár cár eljegyzésével. 3. Több adat van arra, hogy Kázmér és II. Mieszko udvarában bizonyos személyek balkáni eredetre utaló nevet viseltek.⁸⁴

Swoboda kritikáját a név és a származás, a nemzetiség között feltételezett összefüggéssel kezdte, tagadva azt. Leó bíboros-legátus feltételezett szerepével kapcsolatban arra mutatott rá, hogy a koronázáson, a pallium átadásán és az érsek felszentelésén kívül nem rendelkezünk semmilyen további információval, minden más egyedül Dziewulski konstrukciójának tekinthető, amely nem támasztható alá forrásokkal.⁸⁵ Swoboda is megvizsgálta Długosz másik híradását Kázmér és Więcesława haláláról, de elvetette a Viola név állítólagos szláv verziójaként történő értelmezést, csakúgy, mint felhasználását a bolgár eredet igazolására. Więcesława ugyanis Viola lánya volt, akinek a neve Swoboda szerint – hasonlóan testvéréhez, Eufrozynához⁸⁶ – sokkal inkább általánosan Opole és az ortodox világ kapcsolataira utal, amelyhez Bulgária mellett a Kijevi Rusz is tartozott.⁸⁷ A kereszties hadjáratban kapcsolatban nem tartotta elégségesnek az Opolei Kázmér részvétele melletti érveket. Swoboda véleménye szerint sokkal valószínűbb, hogy Odonic Ulászló (Władysław Odonic) volt az a lengyel herceg, aki 1217-ben elindult II. Andrással, hiszen ő ebben az évben menekült Magyarországra tarthatatlanná vált lengyelországi helyzete miatt.⁸⁸ Kiemelte továbbá, hogy Kázmér sokkal inkább érdekelt lehetett a lengyel hercegek döntő többségéhez hasonlóan a porosz térítésben és az ehhez kapcsolódó hadjáratokban.⁸⁹ Swoboda tehát összességében elvetette Dziewulski kereszties hadjáratokkal kapcsolatos nézetét.⁹⁰

82 Swoboda, 1980.

83 Swoboda, 1980. 63.

84 Swoboda, 1980. 63–64.

85 Swoboda, 1980. 64.

86 Barciak, 1995. 44–45., 114.

87 Swoboda, 1980. 65.

88 Vö. Gładysz, 2004. 162–166.

89 Ld. Zientara, 2002. 207–212., 216–221.; Gładysz, 2004. 144–156.; 161., 170–203.

90 Swoboda, 1980. 65–67. Mindazonáltal hangsúlyozni kell, hogy legutóbb Mikolaj Gładysz a többi jelölt kizárása után Opolei Kázmér részvétele mellett foglalt állást. Gładysz, 2004. 156–169.

Magát a bolgár házasság lehetőségét két oldalról is igyekezett cáfolni. Egyrészt a bolgár uralkodók hagyományos házassági politikája szempontjából, mely legfeljebb a szomszédos államokra terjedt ki. Másrészt tüzetesebben vizsgálta azt a lehetőséget, miszerint Viola I. Boril lánya lett volna. Ebben az esetben ugyanis II. Iván Aszen alatt egy trónbitorló lányának számított volna, ami nem indokolja házasságát II. András feltételezett szövetségesével, vagyis Kázmér számára is haszon nélküli lett volna a frigy. Ellenben ha Viola Kaloján lánya volt,⁹¹ akkor Kázmér lett volna rangon aluli a bolgár cár szemében. Swoboda hangsúlyozta ugyanakkor, hogy mindez csak elméleti fejtegetés, hiszen sem Kaloján, sem Boril gyermekei között nem ismerünk Viola nevűt, aki 1218-ban életben lett volna.⁹²

Mindezek után arra mutatott rá a lengyel történész, hogy nem rendelkezünk semmilyen sziléziai, vagy akár lengyel forrással Długosz művén kívül, amelyben bármilyen utalás lenne Viola származására. Ugyanakkor az *Annales Regni Poloniae* információjával is óvatosan kell bánni, ahogyan azt Swoboda két másik közléssel kapcsolatban kifejtette. Két olyan esetet ismertetett, amelyeknél a szövegben található bolgár jelző bizonyíthatóan valótlán. Véleménye szerint tehát Długosznál nincs egyértelmű kapcsolat a bulgára kifejezés és a nemzetiség között.⁹³ Végezetül azonban hangsúlyozta, hogy véleménye szerint Viola származását a források hiánya miatt nem lehet teljes bizonyossággal meghatározni, a történészek kénytelenek hipotézisekkel dolgozni.⁹⁴

Swoboda végül a Piastok különböző ágainak házassági kapcsolatait vette vizsgálat alá, és rámutatott az alapvető politikai megfontolások jelentőségére. Ezek közül is a más uralkodókkal kötött dinasztikus frigyek biztosítanak megfelelő összehasonlítást Viola ügyével kapcsolatban. Ebből a szempontból az Árpádok és a Rurikidák szerepe emelhető ki, azzal a kitételrel, hogy ezek a kapcsolatok elsősorban Kis-Lengyelországot és Mazóviát érintették, bár Nagy-Lengyelország és Szilézia sem maradt ki teljesen. Opoli Kázmér számára a Fehér Leszekkel ápolt jó kapcsolata biztosíthatott lehetőséget egy magyar vagy orosz házasságra.⁹⁵ Swoboda II. András és Leszek viszonyának a bemutatásával igyekezett alátámasztani az elképzelését, amely részben Kálmán és Salomea házasságát is említette.⁹⁶ Tanulmányát azzal zárta, hogy meggyőződése szerint Viola származásával kapcsolatban a rendelkezésre álló kevés adat fényében az a legvalószínűbb, hogy Magyarországról vagy a Rusz nyugati területeiről érkezett lengyel földre, semmiképpen sem jött Bulgáriából.⁹⁷

A poznańi történész kritikája nem maradt visszhang nélkül a lengyel történettudományban. Elsősorban Jerzy Horwat neve emelhető ki, aki műveiben követ-

91 Kázmér magyar kapcsolatai sem voltak olyan jelentősek, ami indokolta volna a házasságot.

92 Swoboda, 1980. 67–69.

93 Swoboda, 1980. 69–75.

94 Swoboda, 1980. 75.

95 Vö. Gładysz, 2004. 168.

96 Swoboda, 1980. 76.

97 Swoboda, 1980. 78.

keztesen elutasította a bolgár eredet teóriáját.⁹⁸ Érvelése előtt azonban röviden ki kell térni egy speciális közlésére, mely szerint a korábban említett Kazimierz Jasiński egy Horvatnak küldött 1994-es levelében maga is elvetette korábbi állásfoglalását Violával kapcsolatban.⁹⁹ Jasiński e közlés szerint elfogadta Swoboda érvelését, és maga is Viola magyar vagy orosz eredete mellett foglalt állást.¹⁰⁰ Jerzy Horwat azonban nem teljes egészében osztotta ezt a véleményt, szerinte ugyanis az opolei hercegnő legnagyobb valószínűséggel a magyar királyi családból származott. Saját érvei mellett a korábbi szakirodalmat is érintette műveiben. Érdekes, hogy Kázmér keresztes hadjáraton való részvételével kapcsolatban Dziejulskival értett egyet, nem Swobodával, csakúgy, mint a legújabb lengyel szakirodalom.¹⁰¹ Velük ellentétben azonban egy további forrást is felsorakoztatott az elmélet alátámasztására, nevezetesen egy a johanniták számára kiállított opolei adományozó oklevelet.¹⁰² A már említett többi lehetséges lengyel herceg részvételének visszautasítása mellett egy olyan részletét emelte ki a hadjárat eseményeinek, amely szintén újnak számít a témával kapcsolatos érvelésben.¹⁰³ A hadsereg egy kisebb csoportja ugyanis egy előrenyomulás alkalmával súlyos veszteségeket szenvedett. Egy arab forrás szerint ennek a csapatnak II. András király egyik rokona volt a vezetője,¹⁰⁴ akiben Horwat Kázmér alakját vélte felfedezni. Véleménye szerint tehát az opolei herceg ott volt a magyar király társaságában a Szentföldön, illetve ekkor már rokoni kapcsolatban állt vele, vagyis Viola a felesége volt.¹⁰⁵

Horwat is foglalkozott a névvel kapcsolatban felmerült kérdésekkel. Szerinte nem volt lényeges különbség a Viola, Jola és Heléna alakok között,¹⁰⁶ amire lengyel példát is felhozott.¹⁰⁷ A Viola nevet ő mindenképpen az Árpádokkal kapcsolta össze, minthogy annak változatai többször megjelentek a dinasztia tagjai között. Violát szerinte Imre király (1196–1204) gyermekei között érdemes keresni, bár II. András személye is felmerült.¹⁰⁸ Ezt az azonosítást egyrésztől Imre fiának, Lászlónak a nevével támasztotta alá. Viola fiatalabb fiát ugyanis Władysławnak (Ulászló) hívták, ami a László név lengyel változata, így a későbbi opolei herceg¹⁰⁹ nevét dédapja mellett nagybátyjától is örökölte volna.¹¹⁰ Horwat azonban azt a lehetőséget sem vetette el teljesen, hogy a hercegnő III. Béla király (1172–1196) és második felesége, Margit leánya, vagyis Imre testvére lett volna. Margit, mint ismert, VII. Lajos

98 Horwat, 2002; Horwat, 2005.

99 Jasiński, 2007. 501–502. Véleményének megváltozásával kapcsolatban ugyanakkor hangsúlyozni kell, hogy már korábban is jelezte fenntartásait. Vö. Jasiński, 2007. 506.

100 Horwat, 2002. 28–30.; Horwat, 2005. 26.

101 Gładysz, 2004. 156–169.

102 Horwat, 2005. 25.

103 Bár Mikolaj Gładysz is felhasználta ezt a forrást. Gładysz, 2004. 158.

104 Vö. Gładysz, 2004. 158.

105 Horwat, 2005. 24–26.

106 Ld. még Hertel, 1985. 79–81.

107 Horwat, 2005. 26.

108 Horwat, 2002. 30.; Horwat, 2005. 27.

109 Vö. Barciak, 1995. 120–123.

110 Horwat, 2002. 30.; Horwat, 2005. 27.

francia király (1137–1180) lánya és Henrik választott angol király (1170–1183) özvegye volt, amely körülménnyel Horwat az opolei címer máig meglévő jellegzetességét igyekezett megmagyarázni. A sárga sas kék háttér előtt ugyanis a francia heraldikában gyakori elemnek számított.¹¹¹

Végezetül ki kell még térnünk Dariusz Dąbrowski egy nemrég megjelent munkájára is, a bydgoszczi történész ugyanis 2013-ban maga is adott egy rövid összefoglalást a Viola származását érintő lengyel kutatásokról.¹¹² Munkássága azért különösen figyelemreméltó, mivel egy teljesen új nézettel állt elő: az opolei hercegnő dalmáciai vagy délszláv eredetét valószínűsítette. Dąbrowski, utalva Mikołaj Gładysz kutatásaira, maga is amellet foglalt állást, hogy Opolei Kázmér volt az a lengyel herceg, aki részt vett II. András kereszties hadjáratában. Ennek alapján ugyanis bizonyítottnak tűnik a herceg dalmáciai tartózkodása. A másik oldalról a lengyel történész egy 1208-ban, bizonyos Viola apátnő által Zarában kiállított oklevelet hozott fel bizonyítékkul.¹¹³ Nem állította persze, hogy a névazonosság elég lenne a két személy megfeleltetéséhez, csak annyit, hogy az apátnő vélhetően valamely jelentős dalmáciai családból származott, amelyben a név is gyakori lehetett, és amely számára előnyösnek tetszett rokoni kapcsolatba kerülni egy Piast herceggel.¹¹⁴ Ahogyan Dąbrowski maga is megfogalmazta, ez a feltevés összeköthető Kálmán herceg későbbi megbízásával is. Mindenesetre, ahogyan a szerző is kifejti, ez a feltevés legalább ugyanannyira elképzelhető, mint a többi.¹¹⁵

Kálmán herceg megbízásának lehetséges magyarázatai

A lengyel történettudomány képviselőinek imént felvázolt álláspontját követően végezetül visszaértünk a kérdéshez: miért bízta meg IX. Gergely pápa Kálmán herceget Viola jogainak védelmezésével? Mivel nem rendelkezünk semmilyen forrással Opole és a Magyar Királyság közelebbi kapcsolatáról Kázmér uralkodása és Viola régenssége idejéből, így kézenfekvőnek látszik a hercegnő esetében egy lehetséges rokonságban keresni az okokat. Különösen hogy Grzymiśława példája is ezt a megfontolást támogatja. A fentebb ismertetett két elmélet fényében nagyon csábítónak tűnik automatikusan a második verziót elfogadva felállítani egy hipotézist Viola és Kálmán rokonságáról. Ez mindenképpen magyarázná a szlavón herceg szerepét az ügyben.¹¹⁶ Mivelhogy magam is inkább ezt a nézetet támogatom, a továbbiakban összefoglalom az erre vonatkozó érveket, és reagálok néhány már ismertetett elméletre, valamint tudományos eljárásra.

Elsőként a kereszties hadjárat kérdéskörével kapcsolatban szükséges néhány észrevételt tenni. Hangsúlyozni kell ugyanis, hogy az az 1246-ra datált magyar királyi

111 Horwat, 2005. 27.

112 Dąbrowski, 2013. 113–115.

113 Dąbrowski, 2013. 115.

114 Dąbrowski, 2013. 116.

115 Dąbrowski, 2013. 116.

116 Nem elégedkezve Dariusz Dąbrowski Viola dalmáciai eredetét feltételező elméletéről sem.

oklevél,¹¹⁷ amelynek szövegrészletére egy lengyel herceg részvételét alapozták a magyar király keresztes hadjáratában, hamis,¹¹⁸ illetve alapvetően egy IV. Béla utáni átiratból ismert.¹¹⁹ A szövegben említett magyar vitéz, Bohma nem szerepel a magyar résztvevők rekonstruált listáján, bár ez nem feltétlenül kizáró ok, hiszen azon leginkább a főpapok és királyi tisztségviselők kaptak helyet.¹²⁰ Bizonyosan el kell vetnünk azt a Horwat által megfogalmazott lehetőséget, hogy Opolei Kázmér ekkor már a király rokonaként vezetett egy balszerencsés akciót.¹²¹ A legújabb kutatások szerint ugyanis az arab forrás, amely ezt az információt tartalmazza, egy tévedésre alapozta értesülését. Valójában egy magyar nemesről lehetett szó.¹²² Az általam ismert vonatkozó lengyel munkák közül egyedül Mikolaj Gładysz monográfiájában található utalás arra, hogy IV. Béla oklevelét a magyar történettudomány hamisnak tartja, azonban a *narratio* információját a lengyel hercegről ő hitelesnek fogadja el,¹²³ és Opolei Kázmér mellett érvel.¹²⁴ Ennek a kérdésnek a végleges eldöntése azonban nem feladata jelen tanulmánynak,¹²⁵ nem is lenne lehetséges, mindenesetre az említett megfontolások további vizsgálatokra adhatnak lehetőséget.

Dziewulski kutatásaival a keresztes hadjárat kérdéskörén kívül is foglalkoznunk kell még. Véleményem szerint tanulmányának egyik leginkább támadható részét néhány módszerbeli anomália képezi. Több helyen tapasztalható ugyanis, hogy egy feltevést egy másikkal igyekezett alátámasztani, mint például Kázmér hadjáraton történő részvételénél. A többi jelölt lengyel herceget ugyanis azzal utasította el, hogy közülük egyedül az opoleinek volt bolgár felesége, holott Kázmér esetleges útját éppen azért vizsgálta, hogy bizonyíthassa Viola bulgáriai származását.¹²⁶ Ez az eljárás nem az egyedüli példa az említett módszerre.¹²⁷ Fontos kiemelni továbbá, hogy Dziewulski az opolei hercegség és Bulgária közötti kapcsolatot magyar közvetítéssel tartotta lehetségesnek, többször is hangsúlyozva többek között a közös határ jelentőségét.¹²⁸ Véleményem szerint érvei ebben az esetben helytállóak, ugyanakkor nem a bolgár származást bizonyítják vagy teszik akár lehetővé, hanem a magyar verziót valószínűsítik. Ehhez a kérdéskörhöz kapcsolódik egy további meglátása: a bolgár kapcsolattal összevetve vetette el az Opole és Rusz közötti összeköttetés lehetőségét, ebben az esetben releváns érvként kezelve a források hiányát. Sőt ezt a helyzetet saját véleménye alátámasztásának látta.¹²⁹

117 RA, 1923. 843. sz.

118 Karácsonyi, 1902. 18.

119 IV. László egy 1274. szeptember 7-én kiállított oklevelében. DL 401 19.

120 Veszprémy, 2006. 109.

121 Horwat, 2005. 25–26.

122 Veszprémy, 2006. 103.

123 Gładysz, 2004. 156–157.

124 Gładysz, 2004. 156–169.

125 A témával kapcsolatban a lengyel kutatók állásfoglalásairól ld. Gładysz, 2004. 159–160.

126 Dziewulski, 1969. 167–168.

127 Ld. Swoboda, 1980. 63.; Jasiński, 2007. 501.

128 Dziewulski, 1969. 163–167.

129 Dziewulski, 1969. 163.

Áttérve Jerzy Horwat érvére Viola fiatalabb fiának a nevével kapcsolatban,¹³⁰ hangsúlyozni kell, hogy a névadás közel sem minden esetben hozható összefüggésbe a konkrét nemzetiséggel, ahogyan azt Wincenty Swoboda is megállapította. A nyugati kereszténységben a névadás gyakorlatát nagyban befolyásolta a nevek vándorlása és az ezáltal kialakult mindenkori divat.¹³¹ Viola esetében azonban mégis releváns érvként kezelhető Horwat feltevése fiával kapcsolatban. Ismert ugyanis egy olyan eset, amely párhuzamba állítható Ulászló (Władysław) esetével. II. András már említett lánya, Mária, II. Iván Aszen felesége ugyanis a Kálmán (Koloman) nevet adta fiának, aki később (1241–1246) apját követve cár lett.¹³² Az Árpád-házból származó uralkodói feleségek között találhatunk tehát példát arra, hogy egy gyermek valamely magyar felmenő nevét viselte. Ezt a körülményt is figyelembe véve nem elképzelhetetlen, hogy a későbbi Ulászló herceg¹³³ a Piast-tradíció mellett III. László király emlékére kapta nevét.¹³⁴

Ismét hangsúlyozni kell, hogy Długosz – feltehetően hiteltelen – közlésén kívül nem áll rendelkezésre semmilyen korabeli vagy későbbi forrás Viola származásával kapcsolatban. Ez azonban egyik teóriát sem támaszthatja alá, így érvként sem alkalmazható.¹³⁵ A források hiánya természetesen csak tovább bonyolítja a helyzetet. Véleményem szerint tehát nem szabad elfeledkezni arról, hogy maga a kérdés jelenlegi ismereteink mellett nem dönthető el teljes bizonyossággal, a kutató legfeljebb hipotéziseket alkothat.¹³⁶ Ennek a veszélyeit, nehézségét jól mutatja például két körülmény eltérő megítélése a szakirodalomban: Opolei Kázmér és Fehér Leszek jó kapcsolatát Dziewulski és Swoboda is kiemelte, ám az előbbi ezt a magyar kapcsolatok alapjaként, és ezáltal a bolgár eredet bizonyítékaként kezelte.¹³⁷ Kollégája ezzel szemben ugyanezt a körülményt a ruszbeli vagy a magyar származással kapcsolatban tárgyalta.¹³⁸ Hasonló a helyzet a kereszties hadjárat esetében, Dziewulski a bolgár házasság lehetőségét látta Kázmér részvételében, míg Jerzy Horwat II. András és az opolei herceg rokoni kapcsolatának bizonyítékát kereste annak eseményeiben.¹³⁹ Néhány körülményt azonban mindezek ellenére is kiemelésre érdemesnek tartok, mivel véleményem szerint azok Viola magyar származása mellett hozhatók fel érvként. Ugyanakkor fontos megemlíteni néhány olyan megfontolást is, amelyek látszólag cáfolhatnák a feltevést, de tüzetesebben megvizsgálva nem tarthatók helyesnek.

Ez utóbbi csoportba tartozik az a lehetőség, hogy Kálmán és Viola kapcsolata abból az időből származna, amikor a szlávón herceg és Fehér Leszek lánya,

130 Horwat, 2002. 30.; Horwat, 2005. 27.

131 Swoboda, 1980. 64.

132 Szeberényi, 2007. 326.

133 Barciak, 1995. 120–123.; Horwat, 2005. 28–29.

134 *KMTL*, 1994. 396.

135 Ld. Swoboda, 1980. 75.

136 Ld. Swoboda, 1980. 75.

137 Dziewulski, 1969. 163–165.

138 Swoboda, 1980. 76.

139 Dziewulski, 1969 166–169.; Horwat, 2005. 24–26.

Salomea, Halics élén álltak (1215–1222 körül),¹⁴⁰ bár ezzel a hercegnő Ruszból való származása alátámasztható lenne. Ez a helyzet azzal is összefüggésbe hozható, hogy Opolei Kázmér 1214 és 1217 között Leszek szövetségese volt,¹⁴¹ ami felkínálta a lehetőséget egy orosz házassághoz. Magát az egész szituációt azonban a krakkói herceg mellett II. András is befolyásolta, így hasonló valószínűséggel alkalmazható érvként Viola magyar származása mellett is.

A további vizsgálódás előtt röviden vissza kell még térni a másik ügyre, Grzymisława pápai oltalmára. Az ezt érintő, Kálmánnak küldött pápai oklevélben ugyanis, hasonlóan a másik diplomához, nem található semmilyen utalás a sandomierzi hercegnő és a szlavón herceg rokoni kapcsolatára.¹⁴² Nem tekinthető tehát ellenérvnek Violával kapcsolatban, hogy a védelmével megbízott Kálmánnak nem tett említést IX. Gergely pápa az általunk feltételezett családi kötelekről. Mindehhez hozzátehetjük még, hogy egy másik, ismert rokoni kapcsolat sem jelenik meg a szövegben. Szakállas Henrik ugyanis, aki ellen Viola saját és gyermekei jogát igyekezett megvédeni, II. András sógora volt. Feleségeik, Hedvig (Jadwiga) és Gertrúd testvérek voltak, így módon Henrik herceg Bertold volt kalocsai érsekkel és Eckbert bambergi püspökkel is rokonságban állt.¹⁴³ Véleményem szerint – mivel ez a családi kötelék sem jelent meg egyik oklevélben sem, csakúgy, mint Kálmán és Grzymisława kapcsolata – így nincs ok elvetni Viola magyar származásának az elméletét a pápai oklevelek szövege alapján.

A Kálmánnak küldött mandátumot ugyanakkor egy további szempontból is meg kell vizsgálni, mivel az a többi oklevéllel ellentétben nem található meg a pápai regestrumban.¹⁴⁴ Ez a körülmény tovább bonyolítja ugyanis a kérdést. Alapvetően fontos ugyanakkor hangsúlyozni, hogy a kancelláriában kiállított iratoknak csak egy töredéke került be a pápai regestrumba.¹⁴⁵ Ez egyrészt a pápai hivatal működésével magyarázható, mivel a regestrumok soha nem voltak teljeseek, nem az összes kiállított irat került feljegyzésre, hanem különböző kritériumok, például a jogi jelentőség alapján szelektáltak.¹⁴⁶ Maguk az oklevélnyerők is hatottak másrészt a regestrum vezetésére, mivel kezdeményezhették a pápától kapott vagy más jellegű oklevelek regisztrálását.¹⁴⁷ Egy pápai oltalom esetében tovább nehezíti a helyzetet, hogy a védelem kihirdetésében a fogadónak is szerepe volt,¹⁴⁸ ami ebben az esetben akár nagyobb jelentőséggel is bírhat az oklevél fennmaradására.

Az összes többi releváns Violával (és Grzymisławával) kapcsolatos oklevél, mint említettem, megtalálható IX. Gergely pápa regestrumában, tehát a Kálmánnak

140 Font, 2005. 204–214., 217.; Zientara, 2002. 285.

141 Ld. Zientara, 2002. 207–208., 256.; Dziewulski, 1969. 163–165.

142 Theiner, 1859. I. 204. sz., Potthast, 1957. 9352. sz., *RGIX*, 1890. I. 1649. sz.

143 Ld. Zientara, 2002. 163., 175.

144 Vö. *RGIX*.

145 Ld. Hageneder, 2000. 92.

146 Ld. Hageneder, 2000. 93.

147 Hageneder, 2000. 98–99. Mint például II. András király az 1222. évi Aranybulla esetében. „*Ita quod unum par mittatur domino pape, et ipse in registro suo scribi faciat.*” *RA*, 1923. 379. sz. Vö. Solymosi, 1999. 94.; Érszegi, 2001. 66.

148 Fried, 1980. 307.

küldött másik is.¹⁴⁹ A Viola védelmét érintő ugyanakkor csak egy újkori kiadás alapján ismert.¹⁵⁰ Erre a helyzetre nehéz konkrét magyarázatot találni, bár mint láttuk, nem teljesen szokatlan. Ez a körülmény azonban véleményem szerint nem ad okot arra, hogy jelenlegi ismereteink mellett a szöveg hitelességében kételkedjünk, hiszen mind a korabeli hamisítás, mind a későbbi kompiláció az ügy és az ismert események fényében valószínűtlennek tetszik. Ugyanakkor ezzel kapcsolatban bármilyen konkrét magyarázat nem lehet több egyszerű feltevésnél, így további adatok híján meg kell elégednünk a helyzet konstataálásával.

Kálmán *conservatori* megbízásának lehetséges okait kutatva felmerülhet továbbá az a feltételezés is, hogy az egész pusztán félreértés eredménye. A Grzymisława ügyében kelt oklevél ugyanis ugyanazon a napon került kiállításra, mint a Viola oltalmát elrendelő. Ez a verzió azonban nem támasztható alá semmilyen bizonyítékkal. Ismert ugyan, hogy a pápai kancellária gyakorlati működésében, különösen a delegált bírói eljárások esetében,¹⁵¹ találkozhatunk hibákkal, egy pápai oltalomnál azonban ez valószínűtlen. Döntő érv ebben a kérdésben, hogy Kálmán mellett mindkét esetben egyházi protektorokat is megbízott IX. Gergely pápa. A gnieznoi érseknek és a wrocławai püspöknek ugyan mindkét esetben védelmeznie kellett a hercegnőket, de míg Grzymisława ügyében a krakkói püspök, addig Violánál az olomouci volt a harmadik egyházi felhatalmazott.¹⁵² Véleményem szerint ezek alapján kizárhatjuk a véletlen megkeresés lehetőségét. Ehhez hozzá kell még tenni, hogy Kálmánt nem csupán értesítette a pápa Viola védelembe vételéről, hanem felszólította, hogy tevékenyen védje meg a hercegnőt, gyermekeit, illetve jogait és birtokaikat.¹⁵³ Mint már említettem, nem ismert ugyanakkor semmilyen forrás a szlavón herceg ez irányú tevékenységéről.

Kálmán megbízásával kapcsolatban kiemelhető még, hogy az szinte teljesen biztosan nem Kálmán tekintélye vagy a pápai oltalmak támogatásában szerzett gyakorlata miatt történt. Ezt támasztja alá, hogy az említett két megbízás előtti időből mindössze egy neki küldött pápai oklevelet ismerünk,¹⁵⁴ illetve nem maradt fent más ilyen jellegű megbízás későbbiről sem.

Ki kell még térnünk egy eddig nem érintett megfontolásra is. Már Jerzy Horwat is foglalkozott a Viola név változataival, illetve azok előfordulásával. Az, hogy a Jola és Heléna alakok nemcsak közös származásra vezethetők vissza, hanem együtt

149 RGIX, 1890. I. 1645–1649. sz.

150 Potthast, 1957. 9349. sz.; Fejér, 1829. III/2. 373.

151 Ld. Barabás, 2013b. 196–197.; Hageneder, 1967. 59–60.; Brundage, 1995. 139.; Herde, 2002. 23.; Falkenstein, 1986. 55–56.

152 Potthast, 1957. 9350. sz., RGIX, 1890. I. 1648. sz. és Potthast, 1957. 9348. sz., RGIX, 1890. I. 1646. sz.

153 „*Quum igitur dilectam in Christo filiam, V. viduam, ducissam in Opal, ac filios eius, in devotione ecclesie persistentes, cum omnibus bonis, que in presentiarum iuste ac rationabiliter possident, sub Apostolice Sedis protectione receperimus speciali, serenitatem tuam rogandam duximus attente, ac hortandam, quatenus ipsos, ducissam et filium eius, terram et alia bona sua, habeas pro divina et nostra reverentia propensius commendata, et tam a duce ac aliis supra dictis, quam aliis etiam, qui eos contra protectionis nostre tenorem molestare presumerint, tradita tibi potestate defendas.*” Fejér, 1829. III/2. 372–373.; Potthast, 1957. 9349. sz.

154 Ld. Potthast, 1957. 9305., 9349., 9352. sz.

is előfordultak, több példa alapján is ismert. Jacek Hertel opolei Viola egy utódával, Viola cieszyńi¹⁵⁵ hercegnővel foglalkozott részletesebben, akire több 14. század eleji forrás is Jolántaként, illetve ritkábban Helénaként hivatkozik.¹⁵⁶ Horwat véleménye szerint ez a körülmény is a magyar rokonságot erősíti.¹⁵⁷ Nem feledkezhetünk meg ugyanakkor arról, hogy a Jolánta név csak II. András második feleségével, Courtenay Jolánnal jelent meg a magyar királyi családban.¹⁵⁸ Arra ugyanakkor rendelkezésre áll több adat is, hogy a korszakban a Kijevi Rusz területén is használatban volt a Heléna változat.¹⁵⁹ Mint arra már utaltam, a nevek alapján történő rokoni kapcsolatok azonosításával óvatosan kell bánni, mivel a névadásra a családi hagyományok mellett a nevek vándorlása és az ezáltal kialakult mindenkori divat is hatással volt.¹⁶⁰

Végezetül megállapíthatjuk, hogy bár az Árpádok genealógiájáról¹⁶¹ fennálló ismereteink szerint sem III. Béla, sem Imre király gyermekei között nem volt Viola nevű, ez azonban nem zárja ki az opolei hercegnő magyar, sőt Árpád-házi származásának az elméletét. A bemutatott szempontok alapján a lengyel történettudományban – Dąbrowski tanulmányáig – teljesen figyelmen kívül hagyott, Kálmán hercegnek küldött pápai megbízás fényében Viola magyar eredete a legvalószínűbb verzió.¹⁶² A volt halicsi király szerepével, jelentőségével kapcsolatban felmerülő kételyek szinte kivétel nélkül cáfolhatók. Természetesen nem tekinthető a kérdés ezáltal véglegesen lezártnak, továbbra is csak feltételezésekről beszélhetünk, ahogyan azt már említettem is. Az oklevél és Viola ügyének összekapcsolása által azonban egy új forrással gyarapodott a kérdés vizsgálata, ami akár a lengyel és a magyar történettudományban is új impulzust kaphat a téma kutatásához. Ez különösen fontos lenne, mivel az említett oklevél megítélése sem teljesen egyértelmű, az értékelés során akár új szempontok is felmerülhetnek. Ehhez kapcsolódóan nem feledkezhetünk el Dariusz Dąbrowski nem olyan régen publikált elméletéről sem. Dąbrowski ugyanis felhasználta az említett oklevelet, még hozzá egy a kutatásban korábban ismeretlen feltételezés, Viola dalmáciai származásának az alátámasztására.¹⁶³

155 Teschen, Těšín.

156 Hertel, 1985. 80.

157 Horwat, 2002. 30.; Horwat, 2005. 26–27.

158 Wertner, 1892. 421–424.

159 Dąbrowski, 2002. 51–59., 97–98.

160 Ld. Swoboda, 1980. 64.

161 Ld. Wertner, 1892. 421–424.; *KMTL*, 1994. 91–92., 282–283.

162 Ugyanakkor épp Kálmán személye miatt nem zárnám ki a Ruszból való származás elméletét sem teljesen.

163 Dąbrowski, 2013.

Forrás- és irodalomjegyzék

1. Kiadatlan források

DL

Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, Diplomatikai Levéltár

2. Kiadott források

ÁÚO

1860–1873 *Codex diplomaticus Arpadianus continuatus – Árpád-kori új okmánytár*. I–XII. Ed.: Wenzel Gusztáv. Bp., 1860–1873.

Długosz

1873 Joannis Długossi seu Longini, canonici Cracoviensis: *Historiae Poloniae*. Libri XII. Ad veterrimorum Librorum Manuscriptorum fidem recensuit, variis lectionibus annotatibusque instruxit Ignatius Żegota Paul. Cura et impensis Alexandri Przewdziecki. Tomus I. Cracoviae, 1873.

Fejér

1828–1844 *Codex Diplomaticus Hungariae Ecclesiasticus ac Civilis*. Ed.: Fejér Georgius. Bp., 1828–1844.

Karácsonyi

1902 Karácsonyi János: *Hamis, hibáskeltű és keltezetlen oklevelek jegyzéke 1400-ig*. Bp., 1902.

Potthast

1957 Potthast, August: *Regesta Pontificum Romanorum*. Vol. 1. Graz, 1957.

RA

1923 *Regesta regum stirpis Arpadianae critico-diplomatica*. Band 1. – *Az árpád-házi királyok okleveleinek kritikai jegyzéke*. I. Ed.: Szentpétery Imre–Borsa Iván. Bp., 1923.

RI

1964–2010 *Die Register Innocenz' III*. Band I–XI. Hg.: Hageneder, Othmar, u.a. Graz, 1964–2010.

RGIX

1890–1955 *Les registres de Grégoire IX. Recueil des bulles de ce pape, publiées et analysées d'après les manuscrits originaux du Vatican* par Lucien Auvray. T. I–IV. Paris, 1890–1955.

Theiner

1859–1860 *Vetera monumenta historica. Hungariam sacram illustrantia*. I–II. Ed.: Theiner, Augustinus. Romae, 1859–1860.

3. Szakirodalom

Bagi

2012 Bagi Dániel: Sclavonia a Magyar–lengyel krónikában. In: *„Köztes-Európa” vonzásában. Ünnepi tanulmányok Font Márta 60. születésnapjára*. Szerk.: Bagi Dániel–Fedeles Tamás–Kiss Gergely. Pécs, 2012. 45–58.

Barabás

2013a Barabás Gábor: *Das Papsttum und Ungarn in der ersten Hälfte des 13. Jahrhunderts (ca. 1198–ca. 1241). Päpstliche Einflussnahme – Zusammenwirken – Interessengegensätze*. Erlangen, 2013. PhD-disszertáció.

2013b Barabás Gábor: A pápai kiküldött bíraskodás Magyarországon a kezdetektől a 13. század közepéig. In: *Történelmi Szemle*, 55. (2013) 2. sz. 175–199.

Bárány

2012 Bárány Attila: II. András balkáni külpolitikája. In: *II. András és Székesfehérvár*. Szerk.: Kerny Terézia–Smohay András. Székesfehérvár, 2012. (Magyar királyok és Székesfehérvár II. A Székesfehérvári Egyházmegyei Múzeum kiadványai, 7.) 129–173.

Barciak

1995 Barciak, Antoni: *Księżęta i księżne Górnego Śląska: praca zbiorowa*. Pod red. Antoniego Barciaka. Katowice, 1995.

Bónis

1974 Bónis György: A Decretalis intellecto (III. Honorius a koronajavak elidegenítéséről). In: *Történelmi Szemle*, 17. (1974) 21–31.

Brundage

1995 Brundage, James: *The Medieval Canon Law*. London, 1995.

Dąbrowski

2002 Dąbrowski, Dariusz: *Rodowód Romanowiczów książąt halicko-wołyńskich*. Poznań–Wrocław, 2002.

2013 Dąbrowski, Dariusz: Slovak and Southern Slavic Threads in the Genealogy of the Piast and Rurikid Dynasties in the Thirteenth Century = Slovenské a južnoslovanské motívy v genealógiách Rurikovcov a Piastovcov v 13. storočí = Slovački i južnoslavenski motivi u genealogiji Rurikovića i Pjastovića u 13. stoljeću. In: *Slovakia and Croatia = Slowakei und Kroatien*. Vol. I. *Historical Parallels and Connections (until 1780) = Historische Parallelen und Beziehungen (bis zum Jahre 1780)*. Eds.: Kucharská, Veronika–Kuzmová, Stanislava–Mesiarkin, Adam. Bratislava–Zagreb, 2013. 110–119.

Dziewulski

1969 Dziewulski, Władysław: Bułgarka księżną opolską? In: *Śląski Kwartalnik Historyczny Sobótka*, 24. (1969) 2. sz. 159–183.

Érszegi

2001 Érszegi Géza: „Hét példányban megírtattak.” Az Aranybulla szövegének hagyományozása. In: *„Múltunk építőkövei...”* Szerk.: Csurgai Horváth József–Kovács Eleonóra. Székesfehérvár, 2001. 61–71.

Falkenstein

1986 Falkenstein, Ludwig: Appellationen an den Papst und Delegationsgerichtsbarkeit am Beispiel Alexanders III. und Heinrichs von Frankreich. In: *Zeitschrift der Kirchengeschichte*, 97. (1986) 36–65.

Fine

1987 Fine, John V. A.: *The Late Medieval Balkans. A Critical Survey from the Late Twelfth Century to the Ottoman Conquest*. Ann Arbor, 1987.

Font

1988 Font Márta: Ungarn, Bulgarien und das Papsttum um die Wende des 12.–13. Jh. In: *Hungaro-Slavica 1988. International Congress of Slavists*. Eds.: Király, Péter–Hollós, Attila. Bp., 1988. 259–267.

1998 Font Márta: *Oroszország, Ukrajna, Rusz. Fejezetek a keleti szlávok korai történetéből.* Bp.–Pécs, 1998.

2005 Font Márta: *Árpád-házi királyok és Rurikida fejedelmek.* Szeged, 2005.

2007 Font Márta: A világi igazgatás intézményrendszerének kialakulása az Árpád-korban (1000–1301). In: *Magyarország kormányzati rendszere (1000–1526).* Szerk.: Font Márta–Fedele Tamás–Kiss Gergely–Raffayné Kálsecz Kata. Pécs, 2007. 9–43.

Fried

1980 Fried, Johannes: *Der päpstliche Schutz für Laienfürsten. Die politische Geschichte des päpstlichen Schutzprivilegs für Laien (11.–13. Jahrhundert).* Heidelberg, 1980.

Gładysz

2004 Gładysz, Mikolaj: *Zapomniani krzyżowcy. Polska wobec ruchu krucjatowego w XII–XIII wieku.* Warszawa, 2004.

Grabowska

2012 Grabowska, Anna: The Church in the Politics of the Duke of Opole Mieszko II. Obese (1238–1246) in the Light of Diplomatic Sources. In: *Cogito, Scribo, Spero. Auxiliary Historical Sciences in the Central Europe at the Outset of the 21st Century.* Eds.: Bolom-Kotari, Martina–Zouhar, Jakub. Hradec Králové, 2012. 192–208.

Hageneder

1967 Hageneder, Othmar: *Die geistliche Gerichtsbarkeit in Ober- und Niederösterreich. Von den Anfängen bis zum Beginn des 15. Jahrhunderts.* Linz, 1967.

2000 Hageneder, Othmar: Die Register Innozenz III. In: *Papst Innozenz III., Weichensteller der Geschichte Europas.* Hg.: Frenz, Thomas. Stuttgart, 2000. 91–102.

Herde

2002 Herde, Peter: Zur päpstlichen Delegationsgerichtsbarkeit im Mittelalter und in der frühen Neuzeit. In: *Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte. Kanonische Abteilung,* 119. (2002) 20–43.

Hertel

1985 Hertel, Jacek: Problem dwuimieności u Piastów w średniowieczu (Od potomstwa synów Bolesława Krzywoustego do końca XV wieku). In: *Zapiski Historyczne,* 50. (1985) 69–84.

Horwat

2002 Horwat, Jerzy: *Księstwo opolskie i jego podziały do 1532 r. Książęta, miasta, Kościół, urzędy, własność prywatna.* Rzeszów, 2002.

2005 Horwat, Jerzy: *Książęta górnoląscy z dynastii Piastów: Uwagi i uzupełnienia genealogiczne.* Ruda Śląska, 2005.

Jasiński

2007 Jasiński, Kazimierz: *Rodowód Piastów śląskich. Piastowie wrocławscy, legnicko-brzescy, świdniccy, ziębiccy, głogowscy, żagańscy, oleśniccy, opolscy, cieszyńscy i oświęcimscy.* Kraków, 2007.

Kiss

2006 Kiss Gergely: *Abbatia regalia – hierarchia ecclesiastica. A királyi alapítású bencés apátságok egyházi helyzete a 11–13. században.* Bp., 2006.

2013 Kiss Gergely: *Királyi egyházak a középkori Magyarországon.* Pécs, 2013.

KMTL

1994 *Korai magyar történeti lexikon (9–14. század).* Főszerk.: Kristó Gyula. Szerk.: Engel Pál–Makk Ferenc. Bp., 1994.

Kristó

2001 Kristó Gyula: II. András király „új intézkedései”. In: *Századok*, 135. (2001) 2. sz. 251–300.

Labuda

1983 Labuda, Gerard: *Zaginiona kronika z pierwszej połowy XIII wieku w Rocznikach Królestwa Polskiego Jana Długosza: próba rekonstrukcji*. Poznań, 1983.

Maleczek

1984 Maleczek, Werner: *Papst und Kardinalkolleg von 1191 bis 1216*. Wien, 1984.

Pobóg-Lenartowicz

2010 Pobóg-Lenartowicz, Anna: Viola, Bułgarka, księżna opolską. Przyczynek do migracji małżeńskich w średniowieczu. In: *Kobiety i procesy migracyjne*. Red.: Chlebowska, Agnieszka–Sierakowska, Katarzyna. Warszawa, 2010. 11–17.

Runciman

1995 Runciman, Steven: *A History of the Crusades*. Vol. III. *The Kingdom of Acre and the later Crusades*. Cambridge, 1995.

Solymosi

1996 Solymosi László: Egyházi-politikai viszonyok a pápai hegemonia idején. In: *Magyarország és a Szentszék kapcsolatának ezer éve*. Szerk.: Zombori István. Bp., 1996. 47–54.

1999 Solymosi László: Der Einfluss der päpstlichen Kanzlei auf das ungarische Urkundenwesen bis 1250. In: *Papsturkunde und europäisches Urkundenwesen. Studien zu ihrer formalen und rechtlichen Kohärenz vom 11. bis 15. Jahrhundert*. Hrsg. v. Herde, Peter–Jakobs, Hermann. Köln–Weimar–Wien, 1999. 87–96.

Sweeney

1972 Sweeney, James Ross: The Decretal Intellecto and the Hungarian Golden Bull of 1222. In: *Album Elemér Mályusz*. Székesfehérvár–Bp., 1972. (Bruxelles, 1976.) 89–96.

1973 Sweeney, James Ross: Innocent III., Hungary and the Bulgarian Coronation. A Study in Medieval Papal Diplomacy. In: *Church History*, 42. (1973) 3. sz. 320–334.

Swoboda

1980 Swoboda, Wincenty: Księżna kaliska Bułgarka? Przyczynek do rozbioru krytycznego Annalium Długosza. In: *Studia i Materiały do Dziejów Wielkopolski i Pomorza*, 3. (1980) 61–78.

Szeberényi

2007 Szeberényi, Gábor: A Balkán. 800–1389. In: *Kelet-Európa és a Balkán 1000–1800 közt. Intellektuális történeti konstrukciók vagy valós történeti régiók?* Szerk.: Sashalmi Endre. Pécs, 2007. 279–330.

Veszprémy

2006 Veszprémy László: II. András magyar király keresztes hadjárata, 1217–1218. In: *Magyarország és a keresztes háborúk. Lovagrendek és emlékeik*. Szerk.: Majorossy Judit–Laszlovszky József–Zsengellér József. Máriabesnyő–Gödöllő, 2006. 99–111.

Wertner

1892 Wertner Mór: *Az Árpádok családi története*. Nagybecskerek, 1892.

Zientara

2002 Zientara, Henryk: *Heinrich der Bärtige und seine Zeit. Politik und Gesellschaft im mittelalterlichen Schlesien*. München, 2002.

Zimmermann

1996 Zimmermann, Harald: Die Ungarnpolitik der Kurie und Kardinal Konrad von Urach. In: *Siebenbürgen und seine Hospites Theutonici. Vorträge und Forschungen zur Südost-deutschen Geschichte. Festgabe zum 70. Geburtstag.* Hrsg. v. Gündisch, Konrad-Zimmermann, Harald. Köln-Weimar-Wien, 1996. (Schriften zur Landeskunde Siebenbürgens, 20.) 142–159.

2000 Zimmermann, Harald: *Der Deutsche Orden im Burzenland. Eine diplomatische Untersuchung.* Köln-Weimar-Wien, 2000.

Zsoldos

2011 Zsoldos Attila: II. András Aranybullája. In: *Történelmi Szemle*, 53. (2011) 1. sz. 1–38.

GÁBOR BARABÁS

DUCHESS VIOLA OF OPOLE AND COLOMAN, DUKE OF SLAVONIA

CONTRIBUTION TO A HISTORIOGRAPHICAL DISPUTE

The paper gives a summary about the history of the research concerning the origin of Viola, the duchess of the polish Opole in the first half of the 13th century. She was the wife of Casimir I. of Opole and the mother of the latter dukes Mieszko II. Obese and Władysław I. Based on the information of Jan Długosz from the 15th century Viola is mostly considered as a Polish duchess of Bulgarian origin, although due to other data some scholars assume, she could be originated from Hungary, or from Halych-Volhynia. The study converges the propositions and arguments concerning Viola, and gives a so far out of consideration leaved source into the dispute: the papal mandate given to Coloman, duke of Slavonia, about the protection of Viola.